

Socijalna konstrukcija zbilje - kanonsko djelo integrativnih socioloških teorija. Konteksti, analiza, perspektive

Hromadžić, Hajrudin; Popović, Helena

Source / Izvornik: **Glasnik Etnografskog Instituta SANU, 2019, 67, 33 - 43**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:905399>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Hajrudin Hromadžić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
hhromadzic@ffri.hr

Helena Popović

Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
helena.popovic@fpzg.hr

Socijalna konstrukcija zbilje – kanonsko djelo integrativnih socioloških teorija. Konteksti, analiza, perspektive

Rad se bavi klasičnim djelom sociološke teorije *Socijalnom konstrukcijom zbilje* autora Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna, knjigom koja je obavljena polovicom šezdesetih godina 20. stoljeća i dala je ključni doprinos razvoju sociologije znanja, ali i socioloških teorija općenito. U članku se izlažu temeljne teze ovog djela koje su obrađene s obzirom na pripadajuće dihotomije poput esencijalizam vs. konstruktivizam, te struktura naspram djelovanje. Navode se i neki primjeri aplikacije njihove teorije koja je, unutar akademske zajednice, naišla na vrlo široku primjenu, iako interpretacija njihovih teza u nizu slučajeva, kako su istakli Berger i Luckmann, nije bila u skladu s autorskom intencijom. Unatoč tome, teorija socijalnog konstruktivizma se nakon objave ovog djela ubrzano razvijala, stoga su na kraju rada prikazani neki njeni daljnji razvojni pravci.

Ključne riječi: socijalna konstrukcija zbilje, sociologija znanja, sociološke teorije, struktura, djelovanje

The Social Construction of Reality – Canonical Work of Integrative Sociological Theories. Contexts, Analysis, Perspectives

The paper deals with one of the classics of sociological theory *The Social Construction of Reality* written by Peter L. Berger and Thomas Luckmann, published in the mid-sixties of the 20th century. It was a key contributions to the sociology of knowledge as well as sociological theory in general. The article outlines the fundamental ideas presented in the book, situated within related dichotomies such as essentialism versus constructivism, structure versus agency. We included a few examples of the application of their theory that was widely accepted within the academic community, even though their ideas, as pointed out by Berger and Luckmann, were often misinterpreted compared to the authorial intention. Regardless of that fact, the social constructivist theory rapidly expanded after the publication of the book, and we specify a few developments in the end of the article.

Key words: social construction of reality, sociology of knowledge, sociological theory, structure, agency

Širi uvodni kontekst

Podlogu teoriji o socijalnom konstruktivizmu čini teza da načini na koje razumijemo svijet i stvari oko nas, načela istinitog ili stvarnog, principe i modele onog što znamo... nisu „prirodni“, unaprijed za svagda zadani niti samorazumljivi, već su aktivno konstruirani od strane ljudi bezbrojnim i permanentnim procesima njihovih interakcija, individualnih i kolektivnih, u društvenom svijetu. Pritom su takvi procesi i odnosi uvijek društveno kontekstualizirani. Bez obzira na to što pojedinci u društvenom svijetu nisu marionete – tek lutke vođene nevidljivim nitima s pozicija moći – naši su izbori i odluke u bitnome određeni postojećim socijalnim prilikama, ekonomskim okolnostima, institucionalnim okvirima i političkim praksama, hegemonijskim borbama, iskustvima socijalizacije i kulturalizacije... Dakle, procesima koji su dijalektički, u stalnim su transformativnim mijenama. Stoga je za socijalni konstruktivizam historizacija fenomena također od velike važnosti, što znači da je svaki oblik znanja povijesno situiran, uokviren pripadajućim ideološkim i političko-ekonomskim praksama te društveno-kulturalnim vrijednostima.

U svrhu šireg određenja socijalne konstrukcije zbilje kao temeljnog problemskog motiva kojim se bavimo u članku, upotrebljivim se nadaju neke prikladne dihotomije, primjerice: materijalizam/idealizam; realizam/nominalizam, esencijalizam/konstruktivizam. Nas će na ovom mjestu primarno zanimati treća među navedenim. Postavka o esencijalizmu polazi od teze da je društveni svijet objektivniji te da postoji eksterna realnost koja se može spoznati. Pretpostavlja objektivno postojeću realnost koja može biti doživljena, percipirana i artikulirana kao prikaz „realnog svijeta“ koja ima utjecaj na recipijente. Na drugoj strani, među zagovornicima konstruktivizma, nailazimo na prethodno skiciranu tezu prema kojoj recipijent, u suodnosu s predmetom svoje recepcije, aktivno sukreira realnost.

Gergen i Davis (1985) smatraju da je socijalna konstrukcija zbilje postignuće pojedinaca, odnosno njihovih iskustava realnosti, što potkrepljuju s četiri teze. Prva je da svijet sebe ne reprezentira kao nešto objektivno za promatrača, već mu postaje poznat kroz ljudsko iskustvo življenja, u ključnoj mjeri određeno jezikom. Na tom tragu, ovi autori iznose drugu tezu da jezične kategorije, koje se koriste za klasifikaciju stvari, nastaju iz društvene interakcije unutar skupine ljudi na određenom mjestu u određeno vrijeme. Treća teza glasi da je način razumijevanja realnosti u određenom trenutku definiran vodećim komunikacijskim konvencijama tog vremena, te kao četvrtu tezu navode da je realnost društveno konstruirana međusobno povezanim modelima komunikacijskog ponašanja.

S tim u vezi, unutar društvene skupine ili kulture, realnost nije toliko definirana individualnim djelovanjem, već složenim i organiziranim praksama/interakcijama. Negdje „na pola puta“ između esencijalističkog i konstruktivističkog poimanja koncepta društvene realnosti nalaze se interpretacije koje uključuju obje razine, kako onu neovisnu o promatračkoj perspektivi, tako i onu koja ne postoji izvan recepcijskog rakursa. Takva je, primjerice, Searlova (1995)

teorija koja tezu o socijalnoj konstrukciji realnosti gradi pomoću guste mreže koncepta govornih činova, performativnosti i intencionalnosti.

Teorije strukture i djelovanja: razvoj integrativnih pristupa

Znamo da je djelo *Socijalna konstrukcija zbilje* Bergera i Luckmanna već dugo vremena opće, kanonsko mjesto u sociološkim teorijama. Zašto je tomu tako i oko čega to postoji svojevrsan konsenzus kada je u pitanju ova knjiga i teze u njoj iznesene? Naime, već je početkom druge polovice 20. stoljeća bilo jasno da su gotovo sve sociološke teorije vezane uz neku od dvije temeljne, metateorijske paradigme (na to, primjerice, već u 50-im godinama prošlog stoljeća upozorava Talcott Parsons). U najkraćem, jedne su utemeljene na pretpostavci o ontološkom primatu čovjekova subjektivnog djelovanja – imenujemo ih veberijanskim – a druge na predodžbi o objektivnosti postojećih društvenih struktura – tzv. dirkemijanske teorije.

Zagovornici prve paradigme vođeni su temeljnom pretpostavkom da društveni svijet nastaje tek neprestanom kreativnom, interpretativnom aktivnošću pojedinaca u procesu komuniciranja, pa se u tom kontekstu najčešće spominju tradicije simboličkog interakcionizma (Mead, Blumer, Goffman...), etnometodologija (Garfinkel, Sacks...), teorija racionalnog izbora (Coleman) i fenomenološka sociologija (Schütz). Nazivamo ju veberijanskom paradigmom jer je na nju ključno utjecao Max Weber svojom neokantovskom podlogom u razumijevanju smisla djelovanja društvenih aktera. Na drugoj su strani teorije koje zagovaraju drugačiju interpretaciju, prema kojoj je društvo na neki način objektivna činjenica, ponaša se i razvija prema više ili manje već određenim zakonitostima, što znači da se na konkretne motive i ponašanja pojedinaca ne treba previše osvrutati. U podlozi takvog pristupa je Durkheimova preformulacija Comteova pozitivizma, to jest postulat o društvenim činjenicama kao pojavama *sui generis*, a najvažnije teorije takve sociološke tradicije su funkcionalizam, strukturalizam (Lévi-Strauss), konfliktna teorija (Dahrendorf), kao i neke tradicije marksizma, primjerice Althusserova.

Međutim, od šezdesetih godina 20. stoljeća u sociologiji se započinju pojavljivati pristupi koji zagovaraju tezu o nužnosti integralnijih oblikovanja društvenih teorija. Takva, integralna teorija bi dosljednije uzimala u obzir oba pola socijalne realnosti, kako mikro-, tako i makrodruštvenu razinu, to jest kako načelo subjektivne kreativnosti djelujućih aktera u njihovim svakidašnjim rutinama, tako i esencijalne karakteristike objektivnih društvenih struktura, u smislu datosti na koju kao pojedinci nemamo prevelikog utjecaja. Time smo dospjeli do mjesta na kojemu možemo ponuditi prvi odgovor na pitanja postavljena s početka članka. Bergerova i Luckmannova *Socijalna konstrukcija zbilje*, prvi put objavljena 1966, temeljno je rano djelo koncipirano upravo spomenutim tipom integrirajućeg pristupa u sociologiji. Nešto kasnije pridružit će im se Giddens s knjigom *Nova pravila sociološke metode* (1976), kao i Bourdieu s nekim svojim radovima iz istog razdoblja¹.

¹ Pierre Bourdieu je u ovom kontekstu posebice zanimljiv i važan autor, no fokus u ovom radu dozvoljava nam tek da se uzgredno osvrnemo na ključna mjesta u njegovoj ostavštini koja se odnose na zadane problemske motive ovog članka. U tom se smislu treba prisjetiti Bourdieuvog bi-

Socijalna konstrukcija zbilje – prikaz nosivih teza i nalaza

U ovom dijelu teksta navest ćemo neke osnovne teze iznesene u, sada već klasničnom, djelu Bergera i Luckmanna kako bismo ponudili neke odgovore na problemska pitanja koja nastaju preformulacijom ishodišne teze, nakazane već i samim naslovom članka. Koji je to potencijal za teorijsku integrativnost u njihovom djelu? Kojim postavkama, kakvom teorijskom i analitičkom rešetkom grade svoje teze? Zašto je ova knjiga tijekom proteklih više od pedeset godina, koliko je prošlo od njenog prvog objavljivanja, postala sociološki klasik?

No prije toga potrebno se nakratko osvrnuti na opće mjesto vezano uz ovu teoriju, koje do sada nismo otvarali u članku, a nezaobilazno je i upisano već u sami podnaslov knjige koji glasi – rasprava o sociologiji znanja. Naime, Bergerov i Luckmannov problem socijalne konstrukcije zbilje nerazdvojivo je povezan s pitanjem *kako čovjek može znati* (Berger & Luckmann 1992, 15)? Dakle, ovdje je riječ o uvodnom motivu sociologije znanja, klasične sociološke poddiscipline koja je teško zamisliva bez ove studije, ali i o pitanju na čemu se baštine znanja u svakodnevnom životu, koji su temelji tih i takvih znanja. Pored toga što nas podsjećaju na izvornost termina u njegovom njemačkom originalu (*Wissenssoziologie*) i početnog autora (Max Scheler) u 20-im godinama 20. stoljeća, kao i na važnost tri razvojna pravca njemačke intelektualne misli koji mu prethode u 19. stoljeću, a bitni su za ovaj kontekst (marksistički, ničeanski i historicistički), Berger i Luckmann eksplicitno navode da sociologiju znanja smatraju dijelom empirijske sociološke discipline koja se neće morati baviti samo raznovrсношću znanja u ljudskim društvima, već se mora baviti bilo čime što se u nekom društvu prihvaća kao znanje (prije „zdravorazumsko znanje“ nego „ideje“). Ovaj zaokret u redefiniranju sociologije znanja, autori ističu, duguju Alfredu Schützu koji se, kako navode, „koncentrirao na strukturu zdravorazumskog svijeta svakodnevnog života“ (Berger & Luckmann 1992, 30). Na tragu toga nam nude prvu, kratku definiciju koja šturo dovodi u neraskidivu vezu spomenute ishodišne problemske motive: *sociologija znanja bavi se analizom socijalne konstrukcije zbilje* (Berger & Luckmann 1992, 17). Upečatljiv detalj satkan je u ovoj definiciji: problemski motiv zadan kao primaran u naslovu studije (socijalna konstrukcija zbilje), u ovoj je definiciji prebačen na sekundarnu razinu, podveden njenom podnaslovu (rasprava o sociologiji znanja), što jasno i znakovito ukazuje na vrijednosnu nivelaciju središnjih tema knjige.

Dvije metateorijske paradigme s kojima smo u užem uvodnom kontekstu rada trasirali putanju bavljenja ovom temom, kod Bergera i Luckmanna su

narnog koncepta objektivizam-subjektivizam koji se naslanja na klasičnu sociološku dihotomiju struktura-djelovanje/agencija; pri čemu Bourdieu pledira na važnost nadilaženja ograničenja koja se nalaze u pristupima koji pokazuju sklonost ka interpretacijama društvenog svijeta isključivo iz jedne ili druge perspektive. S tom svrhom Bourdieu gradi svoju čuvenu teorijsku trijadu: polje–praksa–habitus; u kojoj je treći član, koncept *habitus*, upravo integrativni faktor koji uključuje ukupnost akterovih dispozicija na individualnoj i društvenoj razini. Ključna Bourdieuova djela na ovu, ali i ostale teme kojima se bavio, nastaju na prijelazu iz 70-ih u 80. godine prošlog stoljeća (*La Distinction. Critique Social du Jugement/Distinkcija. Društvena kritika suđenja*, 1979/2011; i *La Sans Pratique/Praktični osjećaj*, 1980/2002).

višestruko jasno naznačene. Oni ih pri kraju uvodnog poglavlja nazivaju dvjema „maršutama“ koje spadaju među najčuvenije i najutjecajnije u sociologiji – referirajući se preciznije na Durkheimova *Pravila sociološke metode* i Weberovu *Ekonomiju i društvo* – a ukazuju na „dvojaki karakter društva, određen objektivnim fakticitetom i subjektivnim značenjem“ (Berger & Luckmann 1992, 34). S obzirom na to da je društvo rezultat neprekidnog dijalektičkog procesa kojeg, prema autorima, sastavljaju tri elementa: eksternalizacija, objektivacija i internalizacija; svako razumijevanje društva mora obuhvatiti oba aspekta, objektivnu i subjektivnu zbilju (Berger & Luckmann 1992, 155). Stoga su središnji dijelovi studije kojima ćemo se baviti u nastavku rada jasno određeni takvim pristupima: *društvo kao objektivna zbilja*, sazdana na kategorijama institucionalizacije i legitimacije; te *društvo kao subjektivna zbilja*, s nosivim elementima pounutrivanja zbilje, karaktera socijalizacije i identiteta. Ovih pet kategorija izdvajamo kao ključne za analizu i interpretaciju središnjeg problemskog motiva članka i smatramo shodnim da ih, svaku ponaosob, pregledno i jasno prikazemo.

Putanja kojom Berger i Luckmann trasiraju put do institucionalizacije vodi preko tipova odnosa čovjeka s njegovom društvenom okolinom i društvenim poretom koji su proizvodi ljudskog djelovanja, odnosa koji je – naglašavaju Berger i Luckmann na više mjesta u svojoj studiji – dijalektički. Sama institucionalizacija je pak vezana uz modele tipizacija društvenih aktera i njihovih akcija, obrasce vladanja i socijalnu kontrolu. Rezultat toga je da se „institucionalan svijet, dakle, doživljava kao objektivna zbilja“ (Berger & Luckmann 1992, 81) te se „bilo kakvo radikalno odstupanje od institucionalnog poretka pojavljuje kao udaljšavanje od zbilje“ (Berger & Luckmann 1992, 87), uz važan dodatak da, za razliku od institucija koje teže „uskom povezivanju“, proces institucionalizacije „se u principu može odvijati na bilo kojem području kolektivno relevantnog ponašanja“ (Berger & Luckmann 1992, 84). Prema analizama autora, dva su naročito važna aspekta institucionalizacije, *jezik* – kao klasična forma znakovnog sistema koja objektivira zajednička iskustva – i *uloge*, oblik tipizacije određenih formi djelovanja i „institucionalne reprezentacije i posredovanja institucionalno objektiviranih nakupina znanja“ (Berger & Luckmann 1992, 99). Vezivni član između praksi institucionalizacije i objektiviranog društvenog svijeta, kojemu Berger i Luckmann dodjeljuju posebnu važnost jest *postvarenje* – veliki marksistički koncept blizak i srodan konceptima robnog fetišizma i otuđenja – a „implicira da je čovjek kadar zaboraviti svoje vlastito autorstvo nad ljudskim svijetom, te, nadalje, da je dijalektika između čovjeka, proizvođača, i njegovih proizvoda izgubljena za svijest“ (Berger & Luckmann 1992, 111).

Što se pak tiče kategorije legitimacije, nju autori, premda je u njihovoj studiji pozicionirana u sklopu objektivističke paradigme, preuzimaju od Webera, ali joj daju širu upotrebu. Za nju će reći da joj je temeljna funkcija „da ‘prvostepene’ već institucionalizirane objektivacije učini objektivno raspoloživima i subjektivno uvjerljivima“ (Berger & Luckmann 1992, 115). Berger i Luckmann razrađuju četiri razine legitimacije, povezane s procesima ‘objašnjavanja’ institucionalnog poretka, definiranjima društvene zbilje i ideološkim borbama. To su – predteorijska, koja je utemeljenje samoevidentnog ‘znanja’; potom teorijski sudovi u rudimentarnoj

formi, koji su pragmatični i neposredno povezani s konkretnim djelatnostima; na trećoj razini su eksplicitne teorije s diferenciranim korpusom znanja; te naposljetku simbolički univerzumi, to jest institucionalni poredak u simboličkom totalitetu najviše razine.

Pounutrivanje – kategorija društva kao subjektivne zbilje – direktno je isprepletena sa socijalizacijom. Na početku raščlambe ovog dijela studije, autori iznose tezu s kojom aktualne konzervativno-kreacionističke snage društva imaju veliki problem. Ona glasi da se individuum ne rađa kao član društva, rađa se tek s predispozicijama prema drušvenosti, a članom društva tek postaje (Berger & Luckmann 1992, 155), a za to je potrebno upravo iskustvo socijalizacije. Berger i Luckmann pišu o primarnoj i sekundarnoj socijalizaciji, pri čemu se, jasno, sekundarna naslanja na strukturu primarne. U kakvoj pak vezi stoje socijalizacija i pounutrivanje? Za pounutrivanje će reći da u „općem smislu tvori osnovu, prvo, za razumijevanje naših bližnjih, i, drugo, za zahvaćanje svijeta kao smisaone i socijalne zbilje“ (Berger & Luckmann 1992, 156), odnosno da se radi o svojevrsnom „preuzimanju“ već zatečenog svijeta kreiranog od strane drugih koji u njemu žive, što je preduvjet da bi se postalo članom društva.

Što se tiče socijalizacije, ona „se uvijek odvija u kontekstu određene socijalne strukture. Ne samo njen sadržaj, nego i njena mjera ‘uspjeha’ imaju socijalno-strukturalne uvjete i socijalno-strukturalne posljedice“ (Berger & Luckmann 1992, 190). Pritom dosta prostora namjenjuju razradi podkategorija, primarnoj i sekundarnoj socijalizaciji (Berger & Luckmann 1992, 159–173). U kontekstu primarne socijalizacije, za nju je najvažnije istaknuti da, pored toga što sadržaj koji se njome pounutruje varira od društva do društva, te da uključuje učenje društveno definiranih redosljeda, u primarnoj socijalizaciji se konstruira prvi pojedinčev svijet i formira generalizirani drugi koji se smatra odlučujućom fazom. Zapravo, uspostavom generaliziranog drugog ova se faza socijalizacije završava. Sekundarna socijalizacija je pak složeniji set fenomena, jer uključuje institucionalno posredovane „pod-svjetove“, diobu rada, varijante društvene raspodjele znanja, kao i kompleksnost u proizvodnji značenja društvenih simbola. Ona je puno manje subjektivna u usporedbi s primarnom socijalizacijom, ne traži visok stupanj identifikacije, ali uključuje nizove procedura kako bi se integrirali različiti korpusi znanja.

I konačno, identitet je „ključan element subjektivne zbilje, te, kao i sva subjektivna zbilja, stoji s društvom u dijalektičkom odnosu“ (Berger & Luckmann 1992, 201). Berger i Luckmann su zainteresirani za problemsko pitanje identiteta kao procesnog, dijalektički određenog socijalnog fenomena koji se oblikuje na potezu pojedinac–društvo. Rubove kategoriji identiteta postavlja organizam, što raspravu o ovoj kategoriji pomjera u pravcu dijalektike između prirode i društva. Drugim riječima, evidentna činjenica da je čovjek već i biologijskom nužnošću u znatnoj mjeri prisiljen svoj socijalni svijet graditi s drugima, navodi na zaključak da „u posve socijaliziranom pojedincu postoji trajna dijalektika između identiteta i njegova biologijskog supstrata“ (Berger & Luckmann 1992, 211).

Daljnja primjena socijalno-konstruktivističkih teza u izgradnji teorija

Kao što je ranije već navedeno, teze Bergera i Luckmanna iznesene u *Socijalnoj konstrukciji zbilje* imale su daleki odjek i primjenu. Knjiga je prevedena na dvadesetak jezika i doživjela je niz reizdanja. Unutar sociološke zajednice ova se knjiga smatra jednom od najvažnijih publikacija 20 stoljeća. Prema anketi provedenoj 1998. godine među članovima Internacionalne Sociološke Asocijacije, *Socijalna konstrukcija zbilje* našla se među pet ključnih socioloških knjiga (Dreher i Vera 2016). Unutar akademske zajednice obilježavaju se i značajne obljetnice vezane uz ovu studiju, pri čemu se raspravlja o njenoj vrijednosti koja se procjenjuje uz vremenski odmak koji, dakako, proizvodi nova, drugačija, često suprotstavljena čitanja, uključujući i kritike. Tako je, primjerice, 2016. godine, prilikom 50. obljetnice ove knjige objavljen temat u okviru časopisa *Cultural Sociology* pod nazivom „Rebuilding a Classic: The Social Construction of Reality at 50“, gdje možemo vidjeti potpuno različita „čitanja“ ovoga djela.

Tako Alan Sica autorima upućuje niz kritika, ističući kako je njihovo djelo, u kontekstu razvoja sociologije znanja, odvratio pažnju sa makroekonomskih političkih pitanja. Riječima Sicae, djelo je „neodgovorno apolitično i oslobođeno određene razine političko-ekonomskih uvida te je stoga, bez stvarne namjere da to bude, izrazito konzervativno u usporedbi s prethodnicima u polju sociologije znanja” (Sica 2016, 47). No, za razliku od njega, Jochen Dreher zauzima potpuno suprotno stajalište, ističući da se mnogi elementi knjige odnose upravo na koncept moći. Prema autoru, njihova pozicija uopće nije apolitična; njihov „teorijski aparat doista nudi mogućnost da se rekonstruiraju postojeće strukture moći kao dio objektivne zbilje” (Dreher 2016, 1).

Sama sintagma „socijalna konstrukcija“ danas se primjenjuje na najrazličitije društvene fenomene. Pojavljuje se uz pitanja rase, etniciteta, roda, smrti, samopoštovanja, prirode, koncepta prava, raznolikosti, sigurnosti, majčinstva, mentalnih bolesti, znanosti, proizvodnje, nezaposlenosti, vremena, slobodne razmjene, pa čak i pecanja... Osim često paušalnih i površnih čitanja i interpretiranja njihovih teza, niz je teorija koje su postale vrlo značajne u okviru društvenih znanosti, a koje su utemeljene upravo na Berger/Luckmannovoj teoriji.

Primjerice, u domeni medijskih studija, gdje je svakako prijelomna bila njena aplikacija na trop zamišljenih nacionalnih zajednica u vidu analize koju je napravio Benedict Anderson (1983). Riječ je o dobro poznatoj, široko prihvaćenoj i često primjenjivanoj tezi o naciji kao imaginarnom kolektivno-identitetskom konstrukt koji nastaje kao rezultat „tisak-kapitalizma”. Radi se o varijanti tiskovne standardizacije nacionalnih vernakulara do koje dolazi tijekom 19. stoljeća i paralelnim praksama općeg opismenjevanja, što je omogućilo anonimnim čitateljima da se virtualnim iskustvom čitanja – to jest kolektivnog subivanja u skupnom jeziku posredovanog tiskom i temama koje su selektirane ideološkom normom „zajedničkog interesa“ – prepoznaju kao pripadnici iste etničke skupine. Ta ideja u značajnoj mjeri stupa u dijalog s klasičnom Habermasovom (1969) studijom o konstrukciji polja javnosti i javnoga mnijenja nacionalno osviještene moderne Europe

18. i 19. stoljeća, za što je upravo tisak predstavljao presudno važan faktor. Bliska ovim je i teza povjesničara Erica Hobswbawma (1990) o „diskurzivnim zajednicama“, entitetima koji ne samo da se konstruiraju kroz procese svojevrsnog nagovora – ideoloških interpelacija proizvedenih sa svrhom prepoznavanja pripadnosti istom etnosu – već takvo iskustvo neprekidno rekonstruiraju permanentnim diskurzivnim praksama. Rastom važnosti medijizacije u suvremenom društvu problematizira se i uloga medija u socijalnoj konstrukciji zbilje, gdje se ponovo analiziraju i revidiraju njihove ideje. Primjer za to je knjiga Nicka Couldryja i Andreea Heppa, *The Mediated Construction of Reality* (2016).

Autorska intencija i pogrešna čitanja

Kao što je ranije istaknuto, ovo je djelo imalo širok odjek i primjenu u akademskoj zajednici. No, sami su autori, u kasnijim osvrtima na vlastito djelo, često govorili o nenamjeravanim posljedicama objavljivanja knjige, te su isticali kako su njihove ideje često pogrešno interpretirane. Pritom su posebno naglašavali da se sintagma „socijalna konstrukcija zbilje“ često pogrešno interpretirala, možda baš zato jer je upotreba pojma „konstrukcija“ navodila mnoge na pogrešan trag. Ipak, u toj se raspravi stavovi dvojce autora razlikuju. Berger je istaknuo da je upotreba pojma „konstrukcija“ imala negativne posljedice jer sugerira da se događa *ex nihilo*, te da bi pojam „interpretacija“ možda bolje funkcionirao, budući da je jedna od osnovnih teza da se realnost uvijek podvrgava procesima društvene interpretacije (Berger i Zijderveld 2009 u Sica 2016, 40). Luckmann je, s druge strane, smatrao da bi umjesto pojma *konstrukcija* upotreba termina *izgradnja* (*building*) bila bolje rješenje (Dreher i Vera 2016, 34) kako bi se jasno naglasilo da ljudi kreiraju/proizvode društvenu zbilju.

Drugi problem koji se, prema autorima, često pojavljivao u interpretacijama njihovog djela jest to da se pojam *konstrukcija* tretira kao sinonim za subjektivizam ili individualnu poziciju, ili se pak konstruktivizam reducira na simboličku i subjektivnu razinu, dok su sami autori insistirali na kolektivnim definicijama zbilje (Dreher i Vera 2016). Treće, iako se autori često smatraju utemeljiteljima socijalnog konstruktivizma, sami se nisu svrstavali u tu kategoriju, posebno u kontekstu njene aplikacije u postmodernističkim teorijama koje negiraju postojanje društvene strukture. Luckmann ističe da smatra „socijalni konstruktivizam u temeljima metafizičkim u pejorativnom smislu te riječi“ (Luckman u Dreher i Vera 2016, 34).

No, u intertekstualnoj mreži cirkuliranja značenja uvijek se događa diskrepancija između autorske intencije i interpretacija čitatelja, pri čemu je manje važna autorska intencija budući da određeno djelo počinje „živjeti vlastiti život“ tek u čitanjima i interpretacijama. Vrijednost *Socijalne konstrukcije zbilje* leži u njenom heurističkom potencijalu za razvoj daljnjih koncepta, teorija i perspektiva u području sociologije znanja i sociološke teorije općenito.

Umjesto zaključka. Perspektive socijalnog konstruktivizma

Umjesto sumiranja izrečenog, u zaključku ćemo ponuditi kratki pregled nekih suvremenih teorija društvenog konstruktivizma preko kojih je moguće detektirati trendove u ovoj (pod)disciplini koji su se artikulirali nakon Bergera i Luckmanna, bez obzira na intencije autora. Općenito, tijekom protekla dva desetljeća oblikovala se distinkcija između konvencionalnog i tzv. radikalnog konstruktivizma, a neki autori, poput Checkela, toj podjeli pridodaju i treću verziju, interpretativni konstruktivizam. Pregledan prikaz glavnih karakteristika spomenutih modela dijelom preuzimamo od Špehara i Jerbića (2016), iz njihovog članka posvećenog teorijskoj analizi Europe kao „praznog označitelja“. Konvencionalni konstruktivisti su propozitivističke i znanstveno realističke orijentacije, zagovaraju teze o mogućnostima za postizanje objektivne znanstveno-promatračke perspektive. Čak i u slučajevima kada su objekti istraživanja konstrukti, konvencionalni konstruktivisti smatraju da ih je moguće uvidjeti objektivno, to jest neovisno o našim vlastitim, personalnim istraživačkim spoznajama. Adler razumije konvencionalni konstruktivizam kao međuzonu između racionalizma i interpretativizma, pri čemu se izbjegava isključivo opredjeljenje za objektivizam ili relativizam. Prema njemu, konvencionalni konstruktivizam jest „razvojni modernizam“ koji ne pokušava potkopati vlastite mogućnosti za kvantitativna istraživanja, kao ni kapacitete za promatranja. Ipak, smatra Wendt, s obzirom na to da i konvencionalisti dijele ideju konstruktivizma, spremni su na „ustupke“. Prihvaćaju važnost ideja, identiteta ili normi kao varijabli koje trebaju biti uključene u istraživačku perspektivu, ali su nespremni proširiti takav tip refleksivnosti na način da bi uključili elemente diskontinuiteta, kontradikcija ili ambivalencija u središtu koncepata kojima se služe, poput primjerice identiteta, jezika ili kulture.

Radikalni konstruktivizam, pak, set je labavo povezanih perspektiva o identitetu, subjektivitetu, jeziku, diskursu, ideologiji, progresu, rodu, kulturi, struktura spoznaja... a derivira iz radova autora postmodernističke i poststrukturalističke provenijencije (Derrida, Foucault, Lacan, Barthes...). Radikalni konstruktivisti su zainteresirani kako jezik/diskurs oblikuje ne samo naše razumijevanje realnosti već i ograničava naše mogućnosti za zaokruženu spoznaju, jednim dijelom zahvaljujući temeljnoj nedostupnosti realnosti po sebi, a po drugoj strani zbog unaprijed određenih modaliteta razumljivosti i povijesno specifičnih kriterija razlikovanja tipova znanja. Prema autorima kakav je Glasersfeld, epistemološka polazišta radikalnog konstruktivizma su takva da odbacuju „korespondencijsku“ teoriju znanja i istine razvijajući teoriju znanja u kojoj znanje ne reflektira „objektivnu“ ontološku realnost, već ekskluzivno poredak i organizaciju svijeta konstituiranu našim iskustvom. To je odricanje od „metafizičkog realizma“ jednom i za svagda (Špehar i Jerbić 2016, 24–28).

Nadalje, recentnija literatura na temu suvremenog socijalnog konstruktivizma pokazuje kako su ključne teme ove (pod)discipline – u sučelju s klasičnim pravcima mišljenja poput pozitivizma, hermeneutike ili feminizma, koji su se pokazali od konstitutivne važnosti za njen daljnji razvoj u smislu njihovog kritičkog sučeljanja – u kasnijim etapama dospjele u produktivan dijalog s prob-

lemskim pitanjima tijela, biologije ili samorazumijevanja, što je (pod)disciplini donijelo analitičku snagu i utjecaj. Na taj način, primjerice, suvremeni socijalni konstruktivizam interpretira Darin Weinberg u istoimenoj studiji (Weinberg 2014). Naposljetku, zanimljiv uvid o teoriji konstruktivizma koji nam može poslužiti kao zaključni moto članka, a istovremeno je itekako aktualan u kontekstu nekih prezentnih hegemonijskih strujanja, nudi Alexandra Galbin. Prema nalazima ove autorice, „konstruktivistička teorija je način mišljenja i djelovanja koji se odmiče od ekspertnih, racionalnih, hijerarhijskih i na rezultate fokusiranih modela te je više okrenuta participativnosti, ko-kreativnosti i procesnosti“ (Galbin 2014, 91).

Korištena literatura

- Anderson, Benedict. 1983. *Imagined communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Berger, Peter L., Thomas Luckmann. 1992. *Socijalna konstrukcija zbilje. Rasprava o sociologiji znanja*. Zagreb: Naprijed.
- Bourdieu, Pierre. 2011. *Distinkcija. Društvena kritika suđenja*. Zagreb: Antibarbarus.
- Bourdieu, Pierre. 2002. *Praktični čut I–II*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Couldry, Nick, Andreas Hepp. 2016. *The Mediated Construction of Reality*. Cambridge: Polity Press.
- Dreher, Jochen. 2016. “The Social Construction of Power: Reflections Beyond Berger/Luckmann and Bourdieu.” *Cultural Sociology* 10 (1): 53–68.
- Dreher, Jochen, Vera Hector. 2016. “The Social Construction of Reality, A Four-Headed, Two-Fingered Book: An Intervju with Thomas Luckmann.” *Cultural Sociology* 10 (1): 30–36.
- Galbin, Alexandra. 2014. “An Introduction to Social Constructionism.” *Social Research Reports* 26: 82–92.
- Gergen, Kenneth J., Keith E. Davis. 1985. *The social construction of the person*. New York: SpringerVerlag.
- Habermas, Jürgen. 1969. *Javno mnijenje*. Beograd: Kultura.
- Hobsbawm, Eric J. 1990. *Nations and nationalism since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searl, John. 1995. *The Construction of Social Reality*. New York: The Free Press.
- Sica, Alan. 2016. “Social Construction as Fantasy: Reconsidering Peter Berger and Thomas Luckmann’s The Social Construction of Reality after 50 Years.” *Cultural Sociology* 10 (1): 37–52.

Špehar, Hrvoje, Vedran Jerbić. 2016. "Europe as an 'Empty Signifier'." U *Globalization of Culture. European and Global Networks*, prir. Vedran Jerbić, Anđelko Milardović i Hrvoje Špehar, 22–43. Zagreb: Politička misao.

Weinberg, Darin. 2014. *Contemporary Social Constructionism*. Philadelphia: Temple University Press.

Примљено / Received: 29. 01. 2019.

Прихваћено / Accepted: 03. 04. 2019.